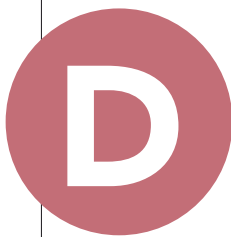

Het belang van collectieve professionaliteit en collectieve professionalisering

De vierde dimensie

door
Ed de Jonge

In het beroepsprofiel van de maatschappelijk werker worden drie aspecten van professionaliteit onderscheiden: normatief, technisch-instrumenteel en persoonlijk. In dit artikel pleit Ed de Jonge voor een vierde vorm: collectieve professionaliteit. Collectieve professionalisering kan een waardevolle bijdrage leveren aan de verdere versterking van sociaal werk.

Dit vakblad is dit jaar veranderd van een blad voor het maatschappelijk werk naar een blad voor het sociaal werk. Deze transitie is als touwtrekken tussen traditie en transformatie.

De kunst is een goed evenwicht te vinden tussen conserveren en innoveren, tussen het behouden van het goede en het vernieuwen van het bestaande.

In het *Beroepsprofiel van de maatschappelijke werker* (NVMW, 2006) staat een brede professionaliteitsbenadering centraal. Deze benadering is waardevol maar kan tegelijk verbeterd worden. In het profiel worden drie aspecten van professionaliteit onderscheiden: normatief, technisch-instrumenteel en persoonlijk (pp. 28-30). De driedeling gaat terug op Van der Laan (1990), waarin het gedachtengoed van normatieve professionalisering en van Habermas samenkomen.

Ethisch verantwoord

Het concept van 'normatieve professionalisering' is ontwikkeld aan de Universiteit voor Humanistiek. Aanvankelijk was het bedoeld als een actualisering van het beroep humanistisch geestelijk werker, maar al snel werd het ook toegepast op andere professies (zie De Jonge, 2015, ook voor bronnen). De kern van dit concept is in mijn ogen dat professionaliteit draait om het realiseren van humane kernwaarden. De individuele bestaansvragen

van cliënten van humanistisch geestelijk werkers werden bijvoorbeeld benaderd vanuit het perspectief van levenskwaliteit, waardigheid en zingeving. Tegenwoordig spreekt Kunneman, de spil van deze traditie, liever van waardenwerk (zie ook het gelijknamige tijdschrift). In het Beroepsprofiel wordt normatieve professionaliteit kernachtig samengevat in de vraag: is mijn handelen ethisch verantwoord?

Effectief en efficiënt

Deze traditie beruiste aanvankelijk op een tamelijk absolute tegenstelling tussen normatieve en technisch-instrumentele professionaliteit, tussen waardengericht en doelgericht handelen (vgl. Weber). In mijn ogen wordt professionaliteit echter juist gekenmerkt door de synthese: humanitaire waarden zijn bepalend voor de doelen die professionals nastreven. Denk bijvoorbeeld aan de kern van de *Beroepscode voor de maatschappelijke werker* (NVMW, 2007, p. 10): De maatschappelijk werker bevordert primair (dit is dus de centrale doelstelling van het beroep) het optimaal tot zijn recht komen van de persoon in de wisselwerking met zijn omgeving (dit is de humanitaire kernwaarde).

De tegenstelling tussen normatieve en technisch-instrumentele professionaliteit hangt samen met Kunnemans kritiek op hulpverlening volgens het 'broodroostermodel', de gestandaardiseerde afhandeling van cliënten. Hij vraagt aandacht voor de 'plekken der moeite' (Wierdsma) waar de >>

Foto: Thinkstock

‘moerassigheid’ (Schön) van ‘taaie vraagstukken’ (Vermaak) te vinden is en pleit voor een liefdevolle verhouding tot de complexiteit in de werkelijkheid, in het werk en in jezelf. Later verbetert de houding binnen de traditie van normatieve professionalisering ten aanzien van technisch-instrumentele professionaliteit, en dat is maar goed ook. Het technisch-instrumentele aspect heeft immers betrekking op het vakmanschap (m/v) en de gereedschapskist van professionals. Technisch-instrumentele professionaliteit staat mijns inziens niet haaks op maatwerk maar maakt het vaak juist mogelijk. Ook werkers die bijvoorbeeld willen werken vanuit de zorgethiek of de presentiebenadering zijn zeer gebaat bij een gedegen beheersing van gesprekstechnieken. Technisch-instrumentele professionaliteit draait volgens het Beroepsprofiel om de kwestie: is mijn handelen effectief en efficiënt? Effectiviteit is in professionaliteit een technisch-instrumentele opgave (doelgericht) met een normatief fundament (waardengericht).

Verhalen en reflecties

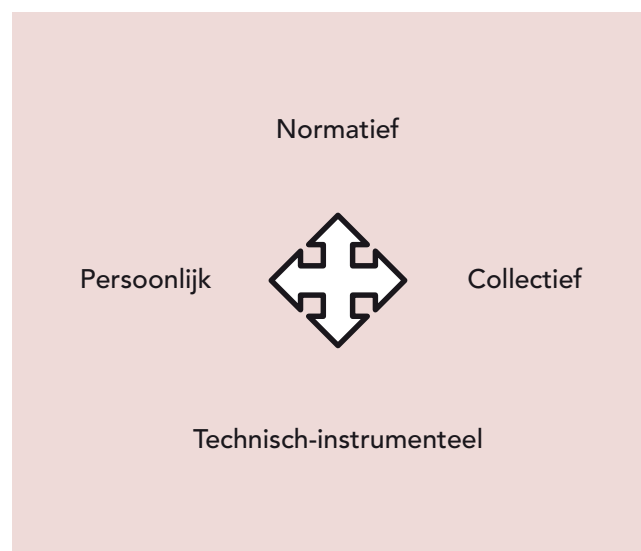
Van der Laan (1990) onderscheidt in zijn proefschrift nog een derde aspect: persoonlijke professionaliteit. In het Beroepsprofiel wordt dit aspect samengevat in de vraag: is mijn handelen echt, waarachtig? Deze toevoeging past eigenlijk niet goed in de traditie van normatieve professionaliteit, want daarin is het persoonlijke onlosmakelijk verbonden met het normatieve. Kunneman wijst erop dat traditionele zingevende kaders door individualisering en globalisering zijn weggevalen, zodat elke persoon (dus niet alleen de cliënt maar ook de professional) een individuele bestaansethiek moet zien te ontwikkelen, en wel door het delen van verhalen en reflecties. Deze individuele bestaansethiek is een wezenlijk onderdeel van normatieve professionalisering.

Het onderscheid van Van der Laan is dan ook gebaseerd op een andere bron, namelijk de zogeheten driewereldentheorie van de filosoof Habermas. Eenvoudig gezegd kan de wereld in drie aspecten worden onderscheiden: de objectieve feiten (bijvoorbeeld: bij deze lezing zijn 73 personen aanwezig), de subjectieve beleving (ik vind het verhaal van de spreker niet bijzonder boeiend) en de intersubjectieve waarden en normen (ik blijf toch maar zitten en applaudiseer beleefd met de andere aanwezigen).

Deze driedeling correspondeert met de drie aspecten van professionaliteit. Technisch-instrumentele professionaliteit heeft betrekking op de objectieve feiten. Denk bijvoorbeeld aan evidence based werken, het streven om de effectiviteit van interventies objectief aan te tonen. Normatieve professionaliteit heeft betrekking op de intersubjectieve waarden en normen, zoals het realiseren van de kernwaarde van maatschappelijk werk. Persoonlijke professionaliteit hangt samen met de individuele beleving van de professional en de mate waarin daaraan op oprechte wijze uitdrukking wordt gegeven. Van der Laan biedt met deze driedeling een basis voor zorgvuldige hulpverlening en professionele legitimiteit (zie ook Bootsma, 2002).

Vierde aspect

Ik pleit ervoor nog een vierde aspect aan het beroepsprofiel van de sociaal werker toe te voegen: collectieve professionaliteit en professionalisering. De bijbehorende kernvraag zou luiden: levert mijn (en ons) handelen een bijdrage aan de

versterking van de beroepsgroep? We spreken immers van een beroepsvereniging, een beroepsopleiding, een beroepsprofiel – allemaal aanduidingen die verwijzen naar een collectief. In veel actuele literatuur over professionaliteit valt echter op dat dit collectieve aspect steeds meer naar de achtergrond verdwijnt. Soms wordt zelfs expliciet gesproken van professionals zonder professie. Maar dat is in mijn ogen hetzelfde als een voetballer zonder team: je kunt niet in je eentje voetballen. Evenmin kun je een beroepsbeoefenaar zijn zonder inbedding in een beroepsgroep. Dit pleidooi voor een vierde aspect van professionaliteit doorkruist weliswaar de beschreven theoretische ordening, maar strookt wel met belangrijke ontwikkelingen in het denken over professioneel leren.

De driedeling die teruggaat op Habermas kan worden opengemaakt door het besef dat ethiek (normativiteit) niet beperkt hoeft te blijven tot het sociale (intersubjectiviteit). Mijn verhouding tot mijn medemensen is en blijft een belangrijk aspect van ethiek. Maar ik kan ook een ethische verhouding tot mijzelf hebben, geheel los van andere mensen. Ook wanneer ik helemaal alleen zou leven, kan ik er waarde aan hechten om mijn leven een zinvolle en waardige invulling te geven. Verder kan ik een ethische verhouding tot de natuur ontwikkelen. Ik kan bijvoorbeeld kiezen voor een duurzame levensstijl, niet alleen om de levensvoorwaarden voor mensen in stand te houden maar ook omdat ik de natuur in zichzelf als waardevol ervaar. Bovendien kan ik een ethische verhouding tot het bovennatuurlijke ontwikkelen, bijvoorbeeld een vrome levenshouding.

Het terrein van de ethiek beperkt zich dus niet tot het sociale domein, zoals omgekeerd het sociale domein ook andere aspecten omvat dan enkel ethische. Daarom is het van belang een onderscheid te maken tussen normatieve en collectieve professionaliteit. Collectieve professionalisering is ook van belang omdat professionele leerprocessen voor een niet onbelangrijk deel een collectief karakter hebben. Hierbij wordt in toenemende mate gebruik gemaakt van leerwerkgemeinschaften. Lies Schilder (2013), directeur van beroepsvereniging BPSW, pleit op basis van haar promotieonderzoek voor het versterken van de beroepsidentiteit van de maatschappelijk werker door middel van (collectieve) leerprocessen in relatie tot de professionele werkzaamheden. Dit is een oproep >>

tot werken aan collectieve professionaliteit (resultaat) door middel van collectieve professionalisering (proces).

Het juiste evenwicht

De vier aspecten van professionaliteit kunnen worden opgevat als vier polen op twee dimensies. Professionaliteit kan dan worden beschreven als balanceren in twee spanningsvelden (vgl. Van der Laan, 1990). De persoonlijke pool staat voor authenticiteit en trekt professionaliteit in zijn extreme vorm in de richting van individualisering. De collectieve pool staat voor gemeenschappelijkheid en professionaliteit en trekt professionaliteit in zijn extreme vorm in de richting van politisering. De kunst is hierin het juiste evenwicht te vinden. Professionals moeten zich kunnen verbinden met het beroep en de beroepsgroep, maar ze moeten zich in deze verbinding ook thuis voelen, zichzelf kunnen zijn met hun talenten en kwaliteiten. Het optimale evenwicht zou kunnen worden omschreven als 'authentieke gemeenschappelijkheid'.

Dit evenwicht is ook van belang in de verhouding tot cliënten. Professionals moeten het politieke niet uit het persoonlijke en het persoonlijke niet uit het politieke halen. Cliënten of burgers moeten niet worden gereduceerd tot middelen in een politieke strijd, maar hun individuele belangen mogen omgekeerd ook niet worden verabsoluteerd zonder rekening te houden met de sociaal maatschappelijke context. Het persoonlijke is politiek, en het politieke moet niet onpersoonlijk worden.

Op vergelijkbare wijze staat de normatieve pool voor humaniteit en trekt in zijn extreme vorm professionaliteit in de richting van moraliseren, terwijl de technisch-instrumentele pool staat voor pragmatisme en in zijn extreme vorm professionaliteit in de richting van verzakelijking trekt. Het optimale evenwicht kan worden aangeduid als 'pragmatische humaniteit'. Professionals moeten waarden kunnen waarmaken, en in de realisering gaat altijd wel iets van de glans van de idealen verloren. Kunneman spreekt treffend van het uithouden van de spanning tussen het ideaal en de verwerkelijking van humaniteit.

Integraal beeld

Ware professionaliteit krijgt pas gestalte wanneer deze vier aspecten op een goede wijze geïntegreerd worden. De verschillende aspecten kunnen in theorie wel worden onderscheiden, maar in praktijk zijn ze nauw met elkaar verweven. Twee voorbeelden kunnen dat verduidelijken.

In een eerder artikel is de professional als ethisch actor voorgesteld als een ijsberg (De Jonge, 2015). Het model als geheel heeft betrekking op normatieve professionaliteit. Het topje van de ijsberg staat voor beslissen en verantwoorden. Hierbij wordt vaak gebruik gemaakt van stappenplannen en gespreksmodellen, zodat gesproken kan worden van instrumentele normativiteit. Het deel van de ijsberg onder water staat symbool voor de motivatie van de professional als de drijvende kracht achter het handelen, en dat is zijn of haar persoonlijke normativiteit. Het water symboliseert de omgeving, en daarin kan collectieve normativiteit worden onderscheiden.

Snellen (2014) doet in zijn benadering van methodiek in wezen iets vergelijkbaars. Methodiek is vanuit zijn aard primair een technisch-instrumentele invalshoek; wanneer je dat aspect weg zou laten, zoals de fasering en de systematisering, dan

houd je geen methodiek meer over. Snellen ontwikkelt echter een model voor methodisch handelen waarin persoonlijke, collectieve en normatieve aspecten worden geïntegreerd. In die zin zou je kunnen zeggen dat zijn benadering persoonlijke, collectieve en normatieve instrumentaliteit omvat. Vanuit het perspectief van technisch-instrumentele professionaliteit wordt op deze wijze een integraal beeld van professionaliteit geschetst.

Collectieve professionalisering

Collectieve professionalisering is een doel in zich, gericht op het versterken van de beroepsgroep. Tegelijk is het een middel, namelijk om de professionalisering van de individuele beroepsbeoefenaar en van het beroep als geheel te ondersteunen. Collectieve professionalisering kan op meerdere niveaus vorm krijgen, zoals enkele voorbeelden duidelijk kunnen maken.

Op teamniveau wezen professionals in een praktijkonderzoek bijvoorbeeld op het belang van diversiteit omdat dit het beste middel is tegen blinde vlekken van individuele werkers. Op organisatieniveau pleit Kunneman voor het ontwikkelen van een 'culturele humuslaag' als basis voor gesprekken over taakvraagstukken. Op beroepsniveau vervullen de functiegroepen binnen de beroepsvereniging een belangrijke rol op het vlak van collectieve professionalisering. Op maatschappelijk niveau ziet Kunneman een rol weggelegd voor professionals in het bijdragen aan het vergroten van de hedendaagse waardenruimte om existentiële, economische en ecologische uitdagingen het hoofd te bieden.

Collectieve professionalisering is een waardevolle en gelaagde praktijk; juist daarom is het van belang haar ook te verankeren in het Beroepsprofiel. Wanneer we collectieve professionalisering werkelijk serieus nemen, dan vraag je je als sociaal werker niet af wat de beroepsvereniging voor jou kan doen, maar wat jij voor je beroepsgroep kunt betekenen. En omdat de organisatiegraad onder sociaal werkers niet hoog is, besluit ik met een oproep: sociaal werkers der Lage Landen verenigt u!

Ed de Jonge is filosoof en ethicus, en hogeschooldocent aan de Hogeschool Utrecht, lectoraat Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening.

Bronnen

- Bootsma, J. (2002). *Maatschappelijk werk in model: Over zorgvuldig hulpverleners en de drievoudige professionaliteit van maatschappelijk werkers*. Amsterdam: SWP.
- Jonge, E. de (2015). Normatieve professionalisering. *Maatwerk*, 6, 2-5.
- Laan, G. van der (1990). *Legitimatieproblemen in het maatschappelijk werk*. Utrecht: SWP.
- NVMW (2006). *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker*. Nieuwegein: Anraad.
- NVMW (2007). *Beroepscode voor de maatschappelijk werker*. Nieuwegein: Anraad.
- Schilder, L. (2013). *Leren dat maatschappelijk werkt: Het versterken van de beroepsidentiteit van de maatschappelijk werker door middel van leerprocessen op en rond de werkplek*. Delft: Eburon.
- Snellen, A. (m.m.v. R. van der Drift) (2014). *Basismodel voor methodische hulp- en dienstverlening in het sociaal werk: Een eclectisch-integratieve aanpak*. Bussum: Coutinho.

